

Душан Ж. Николић
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
d.nikolic@pf.uns.ac.rs
ORCID ID: 0000-0003-1850-9684

ПРЕИСПИТИВАЊЕ ПОЈМА СТВАРИ У ПРИВАТНОМ ПРАВУ¹

Сажетак: У свету који се убрзано мења, неминовне су и промене у области права, како на теоријској равни, иако и у домену правне регулативе. То се, пре свега, односи на базичне доктринарне појмове и законске дефиниције, који представљају основу за трагњу и развој правних институција. У њом контексту посебно место заузима ствар, као полазишна категорија стварног права које регулише односе у вези са присвајањем добара. У већини правних система, али и у правној доктрини није сасвим јасно шта све и под којим условима може бити присвојено. То је, са једне стране, последица заостајања правне регулативе за променама у друштву, а са друге, заостајања правне науке за другим научним областима и технолошким развојем.

Српско грађанско право је у њом погледу специфично. У правној теорији, која се од почетка XX века развијала под снажним утицајем немачке доктрине и Немачког грађанског законика из 1896, доминира став да је ствар само материја (материјални чинилац окружења). У важећим законима не постоји опште појмовно одређење. Та празнина се може попунији применом старих правила из Српског грађанског законика из 1844. године, који садржи дефиницију која због своје ширине много више одговара епохи у којој живимо, од оне коју је доктрина преузела из немачког права. Према СГЗ-у “под именом ствари разуме се у законом смислу све оно, што није човек, или није лице, и на употребу човеку служи.“ Такво одређење је ближе ставу

¹ Овај рад посвећујем уваженом колеги и пријатељу Кристијану фон Бару (Prof. Dr. Dr. h.c. mult. Christian von Bar), поводом његовог 70. рођендана.

This paper is devoted to my distinguished colleague and friend Christian von Bar (Prof. Dr. Dr. h.c. mult. Christian von Bar), on the occasion of his 70th birthday.

У тексту су презентовани резултати истраживања вршених у оквиру научноистраживачког пројекта *Правна традиција и нови правни изазови*, чији је носилац Правни факултет Универзитета у Новом Саду.

фундаменталних наука и савремених интердисциплинарних научних дисциплина нове генерације, по ком је све у човековом окружењу сачињено од материје, енергије и информација.

До извесног најрејка у правничком поимању ствари дошло је под приватноправним временом и практичних потреба. Уместо да иду у сусрет променама, правна регулатива и правна наука са закашњењем и инерентно реагују на оно што је већ дуже време део стварности. Јаз између нормативне и стварне је ублажен тиме што су под традиционалним оквирима појма ствари (заснован на тезису да је ствар искључиво материја) подведена и друга два чиниоца Универзума (енергија и информација). Парадоксално је да је то у многим земљама учињено у домену кривичног права или под његовим утицајем. Међутим, ова промена није довољна. Потребно је највише још један искорак ка ономе што је нова реалност у XXI веку и прихватио чиниоци да енергију и (физичку, струковну) информацију не треба подводити под оквир појма, јер оне већ јесу део ствари, оне су унутар ње (као њени чиниоци). Уместо традиционалне, треба изградити асистирани и уједно обухватни појам.

Summa summatum, у духу савремене науке и у најширем стварноправном смислу, ствар је сваки чинилац човековог окружења који физички и правно може бити предмет присвајања. Такво појмовно одређење је довољно асистирани и довољно широко да се њиме могу обухватити елементи који се на садашњем нивоу развоја науке и технологије сматрају чиниоцима свега постојећег, али и неки нови, до којих ће еволуција научне мисли тек довести. Оно може представљати и оквир за налажење одговора на неке нове правне изазове као што су комплексна проблематика у вези са физичком информацијом и информационом кодом материје садржаним у ДНК, на коју се надовезују истражања из домена биомедицинског инжењеринга, а пре свега она која се тичу својине на деловима тела створеним из матичних ћелија, истражања у вези са бионформатичком сенком живе материје и њеним репродуковањем, и у том контексту са изв. бионформатичком имовином. Посебну важност изискује оно што је у непосредној вези са четвртим индустријском револуцијом, а пре свега инерентне ствари. Под утицајем техничког и технолошког најрејка померају се или чак бришу границе између субјекта и објекта права. Неке ствари (схваћене на савремени начин, као синтеза материје, енергије и информације) имају или постојано добијају неку врсту правне субјективности. Ту спадају хуманоидни роботи, различити облици вештачке интелигенције и др. Посебну област са којом треба довести у везу савремени појам ствари, представљају виртуелна стварност и њени (нематеријални, дигитални) чиниоци, као што су авиари, дигитална мода, дигитална бесмртност и др.

У раду су разматрана и нека значајнија истражања у вези са појмовима и дефиницијама, са разлозима за њихово преиспитување и методолошким

īrisīūyīma īōj īroblemaīīci, meū kojima su īosebno značajni novi naučni enīklopedizam i inīerdīscīyīnarnosī.

Кључне речи: *īrиваīно īраво, сīвар, īојам, дефиниција, маīерија, енерīја, информација.*

1. О ДЕФИНИЦИЈАМА И ПОЈМОВИМА

У правној литератури се често наводи мисао римског правника Јаволена (*Iavolenus*²) да је “Свака дефиниција у цивилном [грађанском] праву опасна”... (*Omnis definitio in iure civili periculosa est...*)³ Преводи те чувене сентенце су махом недовољно прецизни, а цитати непотпуни. Наиме, Јаволен свакако није мислио само на оно што данас спада у *īрађанско īраво*, већ на целокупну регулативу која је важила за грађане Рима (*Ius civile*). У научним радовима и усменим излагањима се најчешће наводи само први део сентенце, у ком је садржана констатација, а ретко и други, у ком је саопштен разлог: “... јер мало је тога што се не може срушити [подрити, оборити, оспорити – синонимска екстензија Д.Н.]” (... *parum est enim ut non subverti possit*). По мом мишљењу, Јаволен је био близу истине. Погрешио је само у томе што заправо ништа није вечно (вечито, за навек). Управо та чињеница доводи у питање мисао, па чак и саму могућност дефинисања. Како нешто дефинитивно утврдити / одредити, када ништа не може бити дефинитивно?

У литератури постоје различита мишљења о значају и потреби дефинисања. Она се крећу у распону од става да пажњу завређује само оно што може бити дефинисано а да остало треба занемарити (игнорисати), до ставова који се свode на потпуно негирање потребе за постојањем било каквих дефиниција.⁴ Расправе о томе трају вековима. Из њих су проистекле читаве теорије о дефинисању и дефиницијама. Неки наши савременици сматрају да је једну од најконзистентнијих развио антички филозоф Аристотел.⁵ Његов кључни допринос је у томе што је одредио појам (дефиницију) дефиниције и установио правила доброг дефинисања.⁶ По његовом мишљењу, дефиниција је *исказ о сушћини*. Дефинисање би у том смислу представљало *уīврђивање* или *огређивање* суштине. *Уīврђивање* подразумева мисаоно трагање, пропитивање, преиспитивање. *Огређивање* има другачије значење. Оно је нормативна (нормирајућа, прописујућа, прескриптивна) значењска операција.

² *Iavolenus Priscus*, (прва половина II века нове ере).

³ *Iavolenus*, D.17.202.

⁴ Вид. Cairns Huntington, “A Note on Legal Definitions“, *Columbia Law Review* 7/1936, 1099, као и тамо наведена литература.

⁵ Вид. Marguerite Deslauries, *Aristotle on Definition*, Leiden – Boston 2007, 3. etc.

⁶ *Ibidem*.

Онај који дефинише, саопштава шта сматра суштином и/или шта се има сматрати суштином. Домашај и исход дефинисања у та два случаја није исти. Резултат *уиврђивања* је *мишљење* о значењу и/или значају нечега (*њојам*). Он говори о томе како неко схвата (поима, појми) суштину нечега. Резултат *одређивања* је наредбодавни, императивни *сивав* о томе како треба схватити нешто.

Дефиниција може постојати само ако је нечије поимање (схватање) прихватљиво за све (што је у друштвеним односима и друштвеним наукама готово немогуће) или, ако је став о томе како треба схватити суштину нечега обавезујућ за друге (на пример, када законодавна власт одреди значење). У свим другим ситуацијама постоји само *њојам*, односно, *њојмовно одређење*. (Наравно, и оно је значајно, јер олакшава саопштавање мисли и комуникацију међу људима).

Ако за полазиште узмемо логички прихватљиву (хипо)тезу, изложену средином прве деценије XXI века у канадској литератури посвећеној цивилистичким и лингвистичким темама, да дефинисање у праву (а тиме и дефиниција као његов исход), представља кодификацију [прописивање] значења (*définition comme codification du sens*),⁷ долазимо до закључка да се ради о одређивању начина на који нешто треба схватити (појмити, поимати). Такво одређење садржано у закону или законнику, као што је речено, представља императив и сматра се *законском дефиницијом*. Оно би требало да буде нешто до краја усаглашено, неспорно, неоспорно, трајно, дефинитивно (лат. *definitivus*). Да ли је то потребно и да ли је уопште могуће? Одговор на та питања свакако треба тражити у ширем историјском контексту.

Римски император Флавије Јустинијан⁸ је 533. године конституцијом *Tanta* забранио свим тадашњим и будућим правницима приређивање скраћених верзија Кодификације (*Codex iuris civilis*) и њено коментарисање (што значи и преиспитивање).⁹ Међутим, већ годину дана касније, увиђајући неминовност промена, донео је нову конституцију (*Constitutio cordi nobis*) којом је допустио да се право развија путем нових закона (*noellae leges*) и тако укинуо претходну забрану.

Француском *Декларацијом о иравима човека и ирађанина* (*Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*) из 1789. године¹⁰ утврђено да је својина једно од природних, неповредивих, светих и вечитих права човека¹¹. Међу-

⁷ Mathieu Devinat, „Les définitions dans les codes civils“, *Les Cahiers de droit* 1-2/2005, 529.

⁸ Flavius Petrus Sabbatius Iustinianus (482-565).

⁹ „...ut nemo neque eorum, qui in praesenti iuris peritiam habent, nec qui postea fuerint audeat commentarios isdem legibus adnectere.“ *Constitutio Tanta*, 21.

¹⁰ Декларацију је усвојила уставотворна скупштина (*Assemblée Nationale Constituante*) 26. августа 1789. године.

¹¹ У Декларацији пише да су слобода, својина и отпор угњетавању природна и вечита права. Вид. чл. 2. Декларације.

тим, већ у Грађанском законуку (*Code civil des Français; Code Napoléon*) из 1804. године¹² право својине је рестриктивније постављено. Постоје три опште одредбе које одређују његову правну природу, садржину и домашај. У првој је речено да је „својина право уживања и располагања стварима у најайсолуџнијем смислу [италиком нагласио: Д.Н.], под условом да се не користе на начин који је забрањен законима и уредбама¹³“ Редактори Законака су нагласили апсолутност права својине, користећи нарочити облик суперлатива (*plus absolu*). Тиме су ставили до знања да је то нешто највише што се може имати када су у питању права на стварима. Француски император Наполеон Бонапарта (*Napoléon Bonaparte*) и многи његови савременици из реда правника, сматрали су да је Грађански законик Француске оличење писаног разума (*ratio scripta*). Поучени негативним искуством са правним партикуларизмом и постојањем мноштва различитих извора грађанског права у предреволуционарној епохи али и у време Буржоаске револуције, француски правници су тврдили да је законски текст свеобухватан и да судије немају шта да траже изван њега. Суд је био дужан да констатује правило садржано у закону и да га доследно примени. То је уједно важило и за законске дефиниције. Многи су чак сматрали да нема места ни било каквој критици нормативних решења. Правна наука је имала само један задатак: да тумачењем утврди прави смисао законских норми и да систематски изложи целокупно право онако како оно заиста гласи (*de lege lata*). Тај правац, познат као *школа еџезезе у грађанском љраву* (*école de l'égègese en droit civil*), имао је велики утицај на правни живот како у Француској, тако и у њеним колонијама, а у појединим периодима и на територији других европских земаља које су биле под окупацијом Наполеонове војске. Наведене одредбе о својини важе и данас. Међутим, чињеница је да је већ након ступања Законака на снагу, започето креативно тумачење које је временом постајало све учесталије, екстензивније и радикалније. Касациони суд Француске је пре двадесетак година, потврђујући пресуду једног нижестепеног суда¹⁴ заузео став *contra legem*, да право својине није ни апсолутно, ни неограничено (*ni absolu ni illimité*).¹⁵ Као што је констатовао познати италијанско-амерички компаративиста Уго Матеи (*Ugo Mattei*): „То је типичан француски приступ правном резонувању: давање широких дефиниција и навођење што

¹² Законик је промулгован 6. фебруара 1804. године.

¹³ Чл. 544 Законака.

¹⁴ Вид: Cour d'appel de Rouen, arrêt du 31 octobre 2001.

¹⁵ Cour de cassation – Assemblée plénière, Arrêt n° 516 du 7 mai 2004.

Вид.: https://www.courdecassation.fr/jurisprudence_2/assemblee_pleniere_22/arr_ecirc_459.html. Опширније у: Душан Николић, „Апсолутност својине у француском праву“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду (Зборник радова ПФНС)* 4/2014, 85-101.

више изузетака као непходних, без бриге о утицају изузетака на опште правило.¹⁶

Време је показало да законске дефиниције, нису и да не могу бити нешто дефинитивно, као ни са њима повезане експликативне доктринарне дефиниције проистекле из правне мисли која је остала на нивоу дескрипције (препричавања законских одредаба).

Описана дисонантност и непостојаност правне регулативе се свакако може делом приписати високом степену флексибилности у тумачењу и примени правила која је својствена појединим правним традицијама. Водећи холандски цивилиста Сјеф ван Ерп (*Sjef van Erp*), позивајући се на Кристијана фон Бара (*Christian von Bar*), једног од креатора новог заједничког европског права (*Ius Commune europaeum*) и аутора капиталне двотомне студије о стварном праву у Европи (*Gemeineuropäischen Sachenrechts*), илустровао је то поређењем француског и немачког стварног права. “Традиција грађанског права у Француској је мање ригорозна и отворенија. [...] Према немачком грађанском законнику, „својина“ је најпотпуније право које особа може имати у вези са физичком ствари (§ 90 Немачког грађанског законика). Као последица ове дефиниције, својина на потраживањима не постоји; можете имати само „право“ на захтев. Можда је очигледно да, с обзиром на ову веома строгу дефиницију, немачко имовинско право има значајних проблема са укључивањем виртуелне својине. У Француској „својина“ није толико стриктно разграничен концепт, већ много више отворени „појам“. Према француском закону, дакле, својина на потраживањима је могућа. [...] Разумевање концепата је од виталног значаја, јер дефиниције утичу на правну праксу.”¹⁷ Са тим треба довести у везу и јачање позиције судова у многим земљама, као и њихову све изразитију креативну (правностваралачку) улогу на ширем плану.¹⁸ Међутим, то су само пропратне појаве. Иза тих процеса стоје много дубљи, суштински разлози, који су превасходно везани за променљивост окружења.

1.2. О преиспитивању

Све њече, све се мења (гр. πάντα ρεῖ). Читав Универзум је у сталном покрету и зато ништа није и не може бити исто. У таквим околностима ни

¹⁶ Ugo Mattei, *Basic Principles of Property Law: A Comparative Legal and Economic Introduction*, Greenwood Press, Westport 2000, 16.

¹⁷ Sjef van Erp, *European Property Law as a New Private Law?*, Property Jotwell 16.12.2016.

¹⁸ Опширније у: Dušan Nikolić, „Independence and social influence of a meritorious legal elite in Serbia“, у књизи: *Fair reflection of society in judicial systems. A comparative study*, (ed. Sophie Turenne), Edition: *Ius Comparatum – Global Studies in Comparative Law*, Springer, Berlin – Heidelberg 2015; Dušan Nikolić, „Precedent u praksi Suda pravde Evropske unije“, у: *Harmonizacija srpskog i mađarskog prava sa pravom Evropske unije*, Pravni fakultet u Novom Sadu, Novi Sad 2013, 231 i dr.

поимање онога што нас окружује не би требало да (дуго) остане непромењено. У противном, постојаће погрешна представа о стварности, која може проузроковати доношење погрешних одлука, непримерене реакције на промене, а у крајњој линији и дестабилизацију поретка у природи и друштву.

У том смислу, нешто може бити *дефинитивно* само у секвенци укупног времена. То важи и за правне појмове и дефиниције. Њихова актуелност и трајање зависе од тога колико су усклађени са варијабилном стварношћу. Да би трајали, имали смисла и остваривали иманентну функцију, морају повремено бити преиспитани и по потреби иновирани. Динамика њихових промена мора бити у складу са динамиком промена у природи и друштву. (На тај начин се, заправо, продужава секвенца времена у ком је нешто дефинитивно. Могли бисмо рећи да је то *динамичка дефинитивност*). Без преиспитивања и прилагођавања, крај је неминован.

Према поставкама *Опште теорије система*¹⁹ и *Кибернетике*,²⁰ интегративне научне дисциплине која се бави принципима управљања комплексним динамичким системима, какав је и систем права, свакој сложеној целини иманентан је процес који води ка дезорганизацији, дестабилизацији унутрашњег поретка и (ауто)деструкцији (*ентропија*, енгл. *entropy*).²¹ Известно је да све има свој почетак и свој крај. То важи за све, од неживе материје у човековом окружењу и најпримитивнијих облика живог света, до људског организма и друштава у којима људи живе.

Сведоци смо велике и убрзане ентропије савремене цивилизације, проузроковане мноштвом међусобно повезаних проблема на које поједине друштвене заједнице и човечанство у целини нису благовремено и на адекватан начин реаговали.²² Један од главних узрочника таквог стања и сада већ извесног наставка далекосежних деструктивних процеса је дисбаланас између нивоа развијености природних и техничких наука и технолошког напретка с једне стране, и досегнутог нивоа друштвених наука и правне регулативе,

¹⁹ Утемељивач Опште теорије система (*General systems theory*) је Карл Лудвиг фон Берталанфи (*Karl Ludwig von Bertalanffy*, 1901-1972) аустријски научник мађарског порекла.

²⁰ Идејни творац Кибернетике (*Cybernetics*) је Норбет Винер (*Norbert Wiener*, 1894-1964), амерички научник јеврејског порекла

²¹ Појам *ентропија* у савремену науку је унео Рудолф Клаузиус (*Rudolf Julius Emanuel Clausius*, 1822-1888), немачки физичар и математичар. Вид.: Roger Penrose, *The Road to Reality – A Complete Guide to Laws of the Universe*, Jonathan Cape Publ., London, 2004, 690.

²² О сложености и размерама проблема са којима су се поједина друштва већ суочила и са којима ће се многа тек суочити, можда најбоље сведоче догађаји које описују и коментаришу актери документарног филма *Detropia* (A Film by Heidi Ewing and Rachel Grady. An intimate look at Detroit – America's first major post-industrial city- as it struggles to deal with the consequences of a broken economic system).

<https://detropiathefilm.com/>

<https://www.youtube.com/watch?v=93hHa6lMWtE>

са друге стране. Људи су остварили епохална достигнућа у техници и закончили дубоко у четврту индустријску револуцију, али нису успели да на одговарајући начин уреде међусобне односе. Актуелна збивања показују да се историја понавља. “L’histoire se répète [tout d’abord comme une tragédie, après comme une farce].”²³ О томе сведоче речи које је Михајло Идворски Пупин изговорио почетком 1932. године када му је додељена Џон Фрицова медаља (*John Fritz Medal*), која се сматра “Нобеловом наградом” у области инжењерства: „У једној од слика које видим, видим тријумфално освајање свемира [...]. Видим чуда дистрибуције енергије које стоструко повећавају комфор и креативну моћ човека. Ја сам одушевљен електричним таласима који клизе преко жица или лутају свемиром доносећи на својим крилима говор и мелодију преко континента и океана у сваки кутак и угао ове земалске кугле. Ово су нека од чуда нашег доба код којих су покретачке енергије топлоте и електрицитета приказале магију свог божанског порекла. [...]. Ово достигнуће доба енергије велика је слава. Али духовна страна људског живота, представљена у другој слици коју видим, далеко је од ове. У овој другој слици ми видимо пустошење на свакој страни у буђењу најсмртоноснијег рата кога је свет икада видео. Свет се појављује овде као да стоји на ивици економског колапса и силне армије и морнарице брзо уништавају сиромашне остатке богатстава нација док милиони беспослених гладују.”²⁴

Извесно је да ће изазови са којима ће се савремена цивилизација суочавати у наредном периоду бити још комплекснији, јер ће се свести на задовољавање елементарних животних потреба огромног броја људи. Узроци таквих кретања се, између осталог, налазе и у чињеници да је деценијама занемаривана потреба за преиспитивањем правне регулативе и њеним усклађивањем са променама у друштву. То посебно важи за стварно право, које регулише односе међу људима у вези са деобом (дистрибуцијом) и коришћењем расположивих ресурса. У тој области нису разрешена ни нека темељна питања на нивоу појма. Кристијан фон Бар, сумирајући резултате вишегодишњих упоредноправних истраживања је закључио: “Изнанађујуће је тешко наћи прихватљив одговор на питање шта се подразумева под „стварним правом” или шта се може идентификовати као „стварно право” у паневропском контексту.”²⁵ У новијој европској литератури се истиче да су још од

²³ Мисао немачког филозофа Карла Маркса (*Karl Marx*), која се у основи односи на државни удар (*coup d’etat*) у Француској 1851. и на увођење диктатуре Луја Наполеона (*Louis Napoleon*). Касније је добила много шири смисао. Најчешће се наводи у скраћеној форми, али са истом, јасном поруком.

²⁴ Из документације Српске академије наука и уметности. На тај аспект понављања историје сам скренуо пажњу у јавном обраћању 23.12.2015. године. Вид. <https://www.youtube.com/watch?v=3v4eAzfu0C0>

²⁵ Christian von Bar, „Grundfragen europäischen Sachenrechtsverständnisses“, *Juristen Zeitung* 18/2015, 848. (даље у фуснотама – С. von Bar (2015a))

првог присвајања [трајно] отворена и многа друга питања. Нејасно је чак “Какву улогу има стварно право у обликовању друштва?” [...]“На којим стварима [добрима] могу постојати стварна права?”²⁶ и сл. Недостаје чак и јасан, усаглашен став о томе шта је ствар, односно, шта јесте и шта све може бити предмет присвајања. Право је изгубило корак са стварношћу. Оно је у вишедеценијском заостајању за променама које су се одиграле и које се одигравају у друштву. Као такво, није у стању да на адекватан начин каналише односе и процесе од егзистенцијалног значаја у многим сферама друштвеног живота. О томе упечатљиво сведочи тзв. *хийоџекарна криза* у Сједињеним Америчким Државама која је 2008. године уздрмала читав свет. Због неадекватне правне политике и неодговарајућег регулисања односа у вези са једним стварноправним институтом – *заложним њравом на њејокрејносџима*, доведена је у питање егзистенција милиона људи. Очигледно је да је преиспитивање и осавремењивање приватног права и његових сегмената, а посебно стварног права, императив времена које је пред нама.

Људска друштва и човечанство у целини, крећу се кроз простор и време по сагледивим путањама и у одредивим временским оквирима. Постоје закономерности које проистичу из природних закона и закона које су створили људи. Оне чине догађаје предвидивим. Закони које су створили људи су углавном коректив природних закона, односно, одраз настојања човека да измени природни след догађаја који утичу на односе у друштву (пораст броја становника; депопулација; глобално отопљавање; доступност ресурса; nestaшица хране; nestaшица воде; nestaшица енергената; миграције становништва и др.). Зато закони које стварају људи морају бити хармонизовани са природним законима. Такви треба да буду и појмови (дефиниције) који су у њима садржани. То изискује широк, свестран и свеобухватан приступ предмету регулисања (и дефинисања).

1.3. О методолошком приступу

Једна од највећих препрека за ефикасније отклањање проблема са којима се суочавају модерна друштва је немогућност (неспособност) савремене науке, укључујући и ону која се бави правом, да у тоталитету сагледа одређене појаве. Примарни узрок тога је фрагментација научне мисли. Савремена наука је издељена на мноштво уских и међусобно недовољно повезаних дисциплина. Евидентно је да недостаје механизам за њихово повезивање. Исто тако, недостају и специјалисти за интердисциплинарност са енциклопедијским нивоом знања који могу да укажу на то које су све дисциплине релевантне за свеобухватно сагледавање и правилно поимање

²⁶ Eveline Ramaekers, „What is Property Law“, *Oxford Journal of Legal Studies* 3/2017, 588. etc.

одређене појаве.²⁷ Без развоја напредних интердисциплинарних студија и њима својственог методолошког приступа савремено право не може да адекватно одговори на изазове времена у ком живимо и посебно времена које је пред нама.

У најави научног скупа *Interdisciplinary Research Methods in EU Law – Challenges and Opportunities*, у организацији престижног *LSE – School of Law* 2022. године,²⁸ констатовано је да се: “...проучавање права ЕУ углавном ослањало на доктринарне приступе [ограничене на област права – напомена Д.Н.] и стога је историјски патило од недостатка интердисциплинарности. [Такви] доктринарни приступи не могу успешно да обухвате полицентричност и сложеност права ЕУ као правног феномена. Дакле, многоструке димензије права ЕУ и даље су у великој мери недовољно истражене управо због недостатка интердисциплинарних студија.”²⁹

Својеврсну ренесансу правне мисли најављују спорадична напредна интердисциплинарна истраживања и, што је посебно важно, савремене докторске дисертације системског типа, писане у маниру правног енциклопедизма, у којима се анализира и функцијски повезује више правних института. Један од примера за то представља докторски рад о управљању туђим добрима (*La gestion des biens d'autrui*), који је недавно одбрањен на Универзитету у Бордоу.³⁰ Кандидат је проблематику сагледао кроз посебне *ирравне*

²⁷ На потребу реформисања науке, њене планске реинтеграције и реафирмације енциклопедизма са широком применом интердисциплинарног приступа указао сам у кратком тексту *Ка новој великој синџези знања*, објављеном у књизи: *Трајање – Првих 50 година Универзитета у Новом Саду*, Универзитет у Новом Саду, Нови Сад 2010, 110 – 113. О томе сам говорио 2011. године у оквиру свечане беседе *Сава Текелуја и Мајница српска*, поводом 185. годишњице оснивања те, најстарије српске културне и научне институције, а 2016. године и у Српској академији наука и уметности. Вид. Dušan Nikolić, „Podela nauka i njihova međusobna uslovljenost“, у: *Nauka: stanje, strategija, perspektive*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd 2016, 131-146. Те године на Универзитету у Новом Саду је основан *Центар за сивајијске и најредне сивуђе*. Истој тематици сам посветио посебну пажњу и у неким новијим радовима. Вид. Dušan Nikolić, „O širini teme doktorske disertacije iz pravnih nauka“, у: *Liber amicorum: Vladimir Vodinelić* (ed. Miloš Živković), Pravni fakultet u Beogradu, Beograd 2019, 213. etc; Dušan Nikolić, „Towards a System of European Private law: Transformation of Legal Science and Legal Policy“, у: *Europäisches und internationales Privatrecht – Festschrift für Christian von Bar zum 70. Geburtstag* (Eds. Helmut Grothe, Peter Mankowski, Frederick Rieländer), C.H. Beck, München 2022, 273-280. Са задовољством могу констатовати да су недавно до истих закључака дошли и правници из академских кругова у Западној Европи.

²⁸ Вид.

<https://www.eventbrite.co.uk/e/interdisciplinary-research-methods-in-eu-law-challenges-and-opportunities>

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Вид. Quentin Prim, *La gestion des biens d'autrui*, Thèse présentée pour obtenir le grade de Docteur de l'Université de Bordeaux École doctorale de droit specialite droit prive et sciences criminelles,, Soutenue publiquement le 05 novembre 2021.

*режиме*³¹ (*diversité des régimes*), који важе за мандат, мандат са постхумним дејством, комисион, пословно управљање, депозит, управљање имовином одсутног лица, право својине са више субјеката, фидуцију, плодотуживање, средства обезбеђења потраживања, послугу, закуп и др. са циљем да на вишем нивоу апстракције предложи њихову највећу могућу унификацију (*l'unification de l'ensemble des régimes*).³² Томе је, по његовим речима, морало претходити свеобухватно сагледавање, појмовно разграничење, преиспитивање и редеофинисање добра (*le bien*), ствари (*la chose*) и својине (*la propriété*), што је, пак, изискивало “разгртање џунгле [научних] радова који окружују појам.”³³ Дисертације и научна истраживања такве врсте одликују се нарочитим методолошким приступом, атипичним за европско континентално право у ком је уобичајено да се мисао креће од општег ка посебном. У њима се примењује обратна правна логика. Из мноштва посебног се апстраховањем изналазе заједничка обележја.³⁴ Такав методолошки приступ омогућује битно другачији поглед на предмет истраживања.³⁵

³¹ Опширније о посебним правним режимима: Душан Николић, Слобода Мидоровић, „Развој посебних својинскоправних режима за поједине врсте добара“, *Зборник радова ПФНС* 1/2021, 67-92.

³² Q. Prim, *op. cit.*, 71.

³³ *Ibidem*.

³⁴ За такав приступ би се, у духу ботанике, могло рећи да омогућује да се сагледају како поједине врсте дрвећа које постоје у шуми, тако и шума (као еко систем) у целини. Њиме се отвара обухватнији и битно другачији поглед, са широм перспективом, као када се дрон са камером издиже изнад шумског просторства. Тада је у природи могуће видети да ли и у којој мери поједине биљне врсте утичу једна на другу, које од њих су отпорније на глобално отопљавање и на утицаје који долазе из окружења, посебно са пестицидима контаминираних њива на ободу шумског комплекса. Могуће је видети који делови шуме су оболели од биљних болести или почели да нестају под најездом инсеката из других делова света, који мигрирају од Југа ка Северу истовремено са растом просечне температуре. Могу се уочити празнине које би требало попунити новим засадама и, што је посебно важно, на основу сагледавања укупног стања шумског комплекса могуће је одабрати оне биљне врсте које ће дугорочније одолевати променама и негативним утицајима из ближег и ширег окружења. У области права се описаним приступом постижу слични ефекти.

³⁵ Пре тридесетак година сам прихватио сличан изазов, у тематском и методолошком смислу, пишући докторску дисертацију о *појму грађанскојравне санкције*, из које је касније проистекла монографија *Грађанскоправна санкција – geneza, evolucija i savremeni pojam* (Правни факултет у Новом Саду – Центар за издавачку делатност, Нови Сад 1995.) Искуства су била драгоцена и у значајној мери су утицала на методолошки приступ који сам применио у овом раду.

Иако у традиционалистичком и помало конзервативном академском миљеу источне Европе није уобичајено писати о нечем личном, нарочито не у првом лицу једине, у овој подножној напомени ћу ипак нешто рећи о сопственим искуствима са интердисциплинарним приступом и појмовним одређењима у време израде доктората, као и о постдокторским преиспитивањима, јер верујем да би то могло бити од користи новим генерацијама истраживача који тек треба да прихвате научне изазове.

Чињеница је да многа појмовна одређења прихватамо као догме, као непроменљиву датост и неоспорну истину. Некада, пак, слутимо или чак поуздано знамо да је појам мањкав, али се њиме служимо по инерцији, у недостатку времена за његово преиспитивање и усклађивање са реалношћу. То се у пуној мери односи на појмовно одређење ствари у приватном праву уопште, па чак и у самом стварном праву, у ком оно има кардинални значај.

Исход мог петогодишњег истраживања у области етиологије, антропологије, психологије, социологије, историје и других наука, био је позитиван. У предговору монографије која је настала на основу дисертације, мој ментор, Владимир В. Водинелић је у своје и у име осталих чланова комисије, Обрена Станковића, Владана Станковића и Симе Аврамовића, између осталог, написао: “Импресионира свеобухватност обраде која је у књизи достигнута (...). Интердисциплинарни прилаз, какав је аутор одабрао, најзахтевнији од свих могућих прилаза, праћен је уједно ризиком да се доспе само у ширину (...). Кључна је околност то што је ово књига са тезом: дело чији се средишњи резултат да исказати у једној јединој реченици. (...) Јасноћом своје формулације и новошћу своје садржине та средишња теза представља провокацију, изазов грађанскоправној науци и општој теорији права за сопствена преиспитивања...” Свођење мисли на једну реченицу је значило да је у дисертацији, а потом и у монографији достигнут највиши могући ниво апстракције. Међутим, то није био крај. То је, заправо, био почетак периода дугог неколико деценија у ком сам непрестано пратио промене у правној науци и разумевању регулативи приватног права, проверавајући да ли неке од њих дестабилизују темеље мисаоне пирамиде на чијем врху се налазила та једна, једина реченица. То ме је подстицало, а на неки начин и приморавало да посматрам цео систем и да системски размишљам. Повремено сам о томе писао и бранио своје ставове, како на теоријској равни, тако и практично, покретањем иницијативе за оцену уставности појединих закона. Водио сам расправе са колегама, али и често преиспитивао сопствене ставове. Последњи пут сам то јавно учинио 2019. године и констатовао да је поменута реченица ипак одолела изазовима времена и да је после тридесетак година још увек актуелна. (В.: Душан Николић, „O dislociranim institutima u građanskom pravu Republike Srbije“, у: *Odabrane teme obligacionog prava*, (ed. Marija Karanikić Mirić i Marko Đurđević), Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, Beograd 2020, 270 etc.). То значи да је било и да је и даље могуће кроз широки интердисциплинарни приступ доћи до дугорочно одрживог појмовног одређења. *Omnia possibilia sunt*. Наравно, могло је бити и другачије, могло се догодити да се због опсежнијих промена правне регулативе, противних логици на којој се темељи та једна, једина реченица, читава мисаона конструкција уруши, а са њом и крајњи исход дугогодишњег рада и вишесеценијског преиспитивања. Истина, сличан ризик постоји и када је предмет истраживања знатно ужи, када је сведен на један једини, уски институт. Пример за то представља елиминисање каузе (*causa*) из правног система и Грађанског законика Француске, у склопу велике ревизије и реформе облигационог права, спроведене посебном ордонаansom која је ступила на снагу 1. октобра 2016. године. (Вид. Bénédicte Fauvarque-Cosson, „Rekodifikacija građanskog prava u Evropi i reforma francuskog ugovornog prava“, *European Lawyer Journal / Evropski pravnik* 2/2015, 29-48). Наравно, такве промене су релативно ретке, а ризици од престанка актуелности и губљења научног и практичног значаја, сразмерно мањи. Међутим, преиспитивање је потребно и у тим, релативно уским оквирима, јер све тече и све се мења. Опширније: D. Nikolić (2019), 213. etc.

2. ОДРЕЂЕЊЕ ПОЈМА СТВАРИ

2.1. Питање супстанце: физичка природа ствари

2.1.1. Сјановицијте фундаментиалних наука

Ствар је још од античког доба поистовећивана са материјом, односно са материјалним чиниоцима човековог окружења. То становиште је до данас у основи остало непромењено међу лаицима, у појединим професијама, па чак и у неким научним дисциплинама. Међутим, чињеница је да су се схватања о физичкој природи ствари у многим областима мењала паралелно са развојем физике и неких других природних наука. Томе је посебно допринела *Ојцијта теорија релативитетта* формулисана на самом почетку XX века³⁶ (у периоду у ком се завршавала епоха великих кодификација грађанског права), која је указала на то да је материја нераскидиво повезана са енергијом и да оне чине својеврсно двојство (*материја-енергија*, енгл. *matter-energy*), односно два појавна облика исте стварности. Тиме је доведено у питање традиционално мишљење да је материја самостални ентитет и, уједно, једини чинилац ствари.

Средином XX века, у оквиру *Ојцијте теорије сисјема* и *Кибернетике*, чије су поставке применљиве како у природним, тако и друштвеним наукама, утврђено је да постоје три основна чиниоца Универзума (космоса, васељене) односно свега постојећег (па и саме ствари). У ту тријаду спадају: 1. *материја*, 2. *енергија* и 3. *информација*.³⁷

У савременој науци која интегрисањем знања из различитих области покушава да да одговоре на фундаментална питања у вези са настанком, постојањем, смислом, трајањем и евентуалним крајем свега постојећег (*Теорија свега*; енгл. *Theory of everything – ToE*), томе додају и 4. компоненту: *свесј*. По мишљењу неких наших савременика, „[с]ада постаје јасно да су материја, енергија, информација и свест дубоко међусобно повезани и да су сви део исте мреже. Једно не може постојати без осталих.“³⁸ Реч је о истраживањима која су још увек у повоју. Зато би у овом контексту требало остати у оквиру поменуте тријаде. Та теза је потврђена и у великој мери је утицала на развој више научних области. Указала је на потребу да се преиспитају

³⁶ Основне поставке *Ојцијте теорије релативитетта* је 1905. године формулисао Алберт Ајнштајн (*Albert Einstein*, 1879-1955) немачки физичар јеврејског порекла.

³⁷ Опширније о томе: Stuart A. Umpleby, „Physical relationships among matter, energy and information“, *Systems Research and Behavioral Science* 3/2007, 369-372; Dirk K. F. Meijer, „The Universe as a Cyclic Organized Information System: John Wheeler’s World Revisited“, *Neuroquantology* 1/2015, 57-78.

³⁸ Ediho Lokanga, „A Special Relationship between Matter, Energy, Information and Consciousness“, *International Journal of Recent Advances in Physics* 1-3/2020, 10.

устаљена појмовна одређења, укључујући и она која су заступљена у правним наукама.

2.1.2. *Сџановишће ѓравних наука*

У српској цивилистици још од почетка XX века доминира став да је ствар само материја (материјални чинилац човековог окружења). Он је формиран под снажним утицајем немачке правне доктрине и важећег Грађанског законика Немачке (*Bürgerliches Gesetzbuch*) из 1896. године. У том кодексу, под рубром *Појам ствари* пише: “Ствари су, у смислу закона, само телесни предмети.”³⁹ Наведено појмовно одређење је иновирано утолико што је придодат још један параграф којим је регулисан статус животиња. У њему је речено: “Животиње нису ствари. Оне су заштићене посебним законом. На њих се сходно примењују прописи који важе за ствари, уколико другачије није одређено.”⁴⁰ На основу наведеног се може закључити да је ствар на нивоу општег појма ограничена (сведена) искључиво на материју, односно да је поистовећена са њом. Из другог, накнадно унетог параграфа се види да се ни свим материјалним чиниоцима човековог окружења не признаје својство ствари у грађанскоправном смислу.

Увођењу немачког поимања ствари у српску правну доктрину највише су, наравно, допринели правници који су се школовали на немачким универзитетима. Једну од кључних улога у томе је имао Лазар Марковић,⁴¹ истакнути професор Правног факултета Универзитета у Београду и утицајни политичар, који је докторирао на Универзитету у Берлину. У његовом капиталном делу *Грађанско ѓраво*, на које су се српски цивилисти често позивали у протеклих сто година, пише: “[...] под стварима се разуме материја, коју даје природа и која је неопходна за одржавање човечијег организма”⁴² Међутим, у истом контексту је констатовао и то да “Српско право за појам ствари не тражи материјалност.”⁴³ Та чињеница има посебан значај. У Српском грађанском законнику из 1844. године пише: “под именом ствари разуме се у законом смислу све оно, што није човек, или није лице, и на потребу човеку служи.”⁴⁴ Та дефиниција, због ширине, много више одговара епохи у којој живимо, од оне коју је доктрина преузела из немачког права. Грађански законик из 1844. је званично престао да важи 1946. године, али

³⁹ § 90. Законика

⁴⁰ § 90а. Законика

⁴¹ Лазар Марковић (1882 – 1955)

⁴² Лазар Марковић, *Грађанско право*, Прва књига: Општи део и стварно право, друго издање, Народна самоуправа А.Д, Београд, 1927, 164-165.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Параграф 182 Српског грађанског законика

се у складу са *Законом о неважностии њравних њројиса донетих њре 6 айри-ла 1941 и за време њејријатњлске окујације*⁴⁵ и даље могу примењивати правна правила која су у њему садржана, укључујући и оно које се односи на појам ствари, јер у области грађанског права постоји законска, празнина.⁴⁶

Анахронизми који постоје у стварном праву Републике Србије не представљају несавладиву препреку за развој друштвених односа и правне праксе захваљујући и томе што је одређени напредак остварен у другим гранама права. Својеврсни парадокс представља то што поједини сегменти грађанског права већ дуже време еволуирају под утицајем доктрине и правне регулативе кривичног права која покрива рубна подручја у којима се додирују ове две области. Кривично право је и у погледу поимања ствари за корак испред грађанског, а у том контексту и стварног права. У Кривичном законнику пише: “Покретном ствари се сматра и свака произведена или сакупљена енергија за давање светлости, топлоте или кретања, телефонски импулс, као и рачунарски податак и рачунарски програм.”⁴⁷ Такво нормативно решење је усвојено под утицајем савремене домаће кривичноправне доктрине и у сагласју је са учењем о тријади елемената свега постојећег. У коментарима и научним радовима из те области експлицитно је наглашено да се ради о *њроширењу њојма ствари* на енергију и податке (информације).⁴⁸ При том треба имати у виду чињеницу да је оно извршено у оквиру правног система ком припада и стварно право. Осим тога, оно се односи на заштиту имовине, односно, свега онога што је објект права својине и других стварних права. Енергија и информације не би били штићени по правилима кривичног права, да их креатори правног система не сматрају стварима и у стварноправном смислу. То значи да се системским тумачењем правних норми могу попунити празнине које постоје у важећем стварном па и целокупном приватном праву, у вези са физичком природом ствари, а ширим системским, интердисциплинарним и енциклопедистичким приступом отклонити анахронизми који постоје у цивилистици.

Међутим, неоспорно је да је потребно учинити још неке искоракe ка учењима фундаменталних наука и савремених интегративних научних дисциплина нове генерације, у којима је широко заступљено мишљење да све што нас окружује представља *јединство материје, енергије и информација*.

⁴⁵ *Службени лист ФНРЈ*, бр. 86/1946.

⁴⁶ Опширније у: Душан Николић, Увод у систем грађанског права, шеснаесто измењено и допуњено издање, Правни факултет Универзитета у Новом Саду – Центар за издавачку делатност, Нови Сад, 2020, 95 и др.

⁴⁷ Чл. 122, ст.16 Кривичног законика (*Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 I 35/2019).

⁴⁸ Вид. Зоран Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, XII издање, Службени гласник РС, Београд 2022, 691.

Намеће се питање да ли материја уопште постоји као самостални ентитет, а у вези са тим и да ли је традиционални доктринарни појам ствари у грађанскоправном смислу на садашњем нивоу развоја науке и друштва прихватљив и, у крајњој линији, одржив.

Потреба за променама у начину размишљања је очигледна. Наиме, неоспорно је да је поменуто учење о тријади (три конститутивна елемента свега постојећег) не само применљиво, већ и пожељно у области приватног, или уже: грађанског и нарочито стварног права. То се може јасно видети на једном баналном примеру из наше свакодневице. Огревно дрво, *prima facie* видимо и доживљавамо као *материју*, као нешто што можемо дотаћи и осетити чулом додира. Међутим, чињеница је да оно садржи одређену количину *енергије* и да је то његово својство заправо од кључног значаја за власника, корисника, или нпр. потенцијалног купца. Дрво има одређену калоријску (енергетску) вредност. Податак о томе представља једну од тзв. *физичких информација*.

Очигледно је да је ствар много више од материјалног, телесног.

Под физичком информацијом, као конституентом ствари, подразумевам податак (или скуп података) о идентитету и статусу (тренутном стању) материје и њеним променама. По мом мишљењу, тај чинилац има два појавна облика. Требало би разликовати дескриптивну (описујућу, утврђујућу) и, са друге стране, прескриптивну (прописујућу, одређујућу) физичку информацију, попут ДНК кода, којим је одређен идентитет, статус и правац развоја живе материје. Наравно, та тематика излази из оквира овог, по обиму ограниченог рада, и изискује продубљенија напредна истраживања енциклопедистичког и интердисциплинарног типа, о којима је било речи.

Као што је већ речено на почетку овог рада, чињеница је да правна наука и правна регулатива касне за природним и техничким наукама и исто тако за техничко-технолошким развојем и да је због тог заостајања отежано остваривање инструменталне функције права. Наиме, сматра се да правна регулатива треба да омогући да се друштвени процеси одвијају у складу са правнополитичким циљевима и да релевантни односи у друштву треба да буду уређени унапред (за убудуће; *pro futuro*), да би постојао одговарајући ниво правне извесности. То посебно важи за правне системе који припадају тзв. западњачкој култури, у којима органи државне власти стварају правна правила. Заостајање права (правне науке, правне политике и правне регулативе) значи да су правна правила често само рефлексија догађаја у друштву, један закасни одјек онога што се већ догодило или збивало у одређеном периоду, без адекватног утицаја државе која је репрезент друштвене заједнице и заштитник јавног интереса. Зато је важно да у епохи убрзаног технолошког развоја, али и убрзане ентропије о којој је било речи на почетку овога рада, не постоји велика разлика између становишта природних и дру-

штвених (а у том контексту и правних) наука. Међутим, јаз између нормативног и стварног је све већи. При том треба имати у виду чињеницу да тај раскорак није једнак у свим земљама, па чак ни у свим гранама права које припадају истом правном систему на националном нивоу.

2.2. Системски оквир за одређивање правног појма ствари

У правној литератури се уобичајено говори о *ствари* у *грађанској правном смислу*. Међутим, ма колико звучало као *contradictio in adiecto*, такав приступ је са једне стране сувише узак, а са друге преширок. Наиме, грађанско право је по устаљеној дихотомној подели један од чинилаца приватног права. Уједно, оно је хетерогена целина (породица, фамилија)⁴⁹ у чијем саставу су гране засноване на групи истих *диференцијалних* начела,⁵⁰ али са различитом регулативном функцијом. По мишљењу Брама Акерманса (*Bram Akkermans*), једног од водећих европских правника средње генерације, који истражује утицај стварног права на одрживост и стабилност друштвене заједнице,⁵¹ “Приватно право је у свакој правној традицији добро функционишући систем у коме се принципи и концепти функционално [функцијски] ослањају једни на друге. Без уговора генерално не може бити преноса својине. Без преноса својине, велики део уговорног права [...] готово је бесмислен. На крају крајева, чак и у систему који се стриктно придржава принципа одвојености, још увек је потребан уговор за пренос својине са једне [уговорне] стране на другу. Исто важи и за креирање имовинских права, које такође генерално мора почети закључењем уговора, уз поштовање правила о преносу својине на истим објектима [стварима]. Везе са другим областима [приватног] права такође се протежу даље од уговора и имовине до, на пример, одштетног права и права неоснованог обогаћења.”⁵² Не бих се сложио са Акермансовом тврдњом да је приватно право у свакој правној традицији систем који добро функционише, јер у тој области постоји мноштво проблема, независно од тога којој правној култури припада одређена држава, као ни са тврдњом, да се принципи и концепти функцијски увек и у свему ослањају једни на друге. Наиме, постоје *оштрија правна начела* која

⁴⁹ Појам *породица* (фамилија) *грађанској права*, у домаћу цивилистику је почетком 90-тих година двадестог века унео Владимир В. Водинелић. Вид.: његову бриљантну, језгровиту књигу: *Грађанско право – Уводне теме*, Номос, Београд, 1991., стр. 75. etc.

⁵⁰ Опширније о диференцијалним начелима грађанског права: Душан Николић, *Увод у систем грађанској права*, XVI измењено и допуњено издање, Правни факултет у Новом Саду – Центар за издавачку делатност, Нови Сад 2020, 120 и др.

⁵¹ Вид. Bram Akkermans, *Sustainable Property Law: Reckoning, Resilience and Reform*, Eleven International Publishing, 2022.

⁵² Вид. Bram Akkermans, „The Role of the (D)CFR in the Making of European Property Law“, Maastricht European Law Institute, *Working Paper* № 2011/29, 1.

су карактеристична за све гране истог правног система и диференцијална (диференцирајућа) на основу којих је све гране могуће међусобно разликовати. У области грађанског права постоје два нивоа диференцијације. Прво је разликовање целе фамилије грана права од других грана које припадају корпусу приватног права, као и оних фамилија и грана које спадају у јавно право. Друга диференцијација је интерна, она се врши у оквиру саме фамилије, на основу диференцијалних начела која су својствена појединим гранама грађанског права. Неоспорно је (и по мом мишљењу неспорно) да међу појединим гранама и институтима у њиховом саставу постоје одређене системске везе, али је такође неоспорно и то да свака грана и сваки институт има нарочиту функцију у правном систему. Тако нпр. стварно право регулише *односе у вези са присвајањем добара и заснивањем фактичке власти на ствари*. У том контексту се отвара специфичан круг питања. Нпр. шта може бити предмет присвајања, под којим условима и сл. У облигационом праву се такође јавља појам ствари, али у другом контексту и са другим питањима, као што је нпр. *одговорност продавца за физичке недоследности ствари*. Отуда је логички исправније и сврсисходније разматрати ту тематику на нивоу гране права.⁵³ Пошто је *ствар* полазишна категорија у *стварном праву*, у овом раду ће бити одређен њен *стварноправни појам*. (Одређење је доктринарно, без очекивања да ће икада постати дефиниција).

2.3. Општи појам ствари у стварном праву

2.3.1. Два елемента за појмовно одређење

Традиционално мишљење, заступљено у већини уџбеника у Србији, као и у неким другим државама на простору некадашње Југославије је да је ствар, у грађанскоправном смислу, део материјалне природе који се налази у људској власти и на ком може постојати право својине или неко друго стварно право. Сматра се да то својство могу имати само они чиниоци човековог окружења који испуњавају два услова, од којих је један природни (фактички), а други друштвени (правни). Наведени појам и елементе који су послужили за његово одређење треба преиспитати и ускладити са свим оним што је речено на претходним страницама о променама које се одигравају у науци, у појединим професијама и свакодневном животу који представља друштвену стварност.

⁵³ Опширније у: Душан Николић, „Правни аспекти обележавања и декларисања вина – Општи приступ“, у: *Хармонизација и унификација српског и мађарског права са правом Европске уније*, (ур. Бранислав Ристивојевић), Правни факултет у Новом Саду, Центар за издавачку делатност, Нови Сад 2022, 85 и др. и у тамо наведеној литератури.

2.3.1.1. Физички елемент

Ствар у стварноправном смислу може да буде само оно на чему човек може да успостави контролу (фактичку власт, апрехензију) и да га физички присвоји. Тај услов ће бити испуњен ако он то чини самостално али и онда када уместо њега то чине други људи који поступају по његовом одобрењу или његовом налогу, као и када то чине независно од његове воље, ради заштите његових правом признатих интереса, у складу са законом или/и одлуком надлежног органа државне власти. При том, са становишта стварног права, није од значаја да ли човек то чини ослањајући се само на своју физичку снагу и вештину или су му потребни алати, инструменти и сл. Нпр. довољно је да физичку власт уместо њега и у његовом интересу успостављају и врше програмирана техничко технолошка средства (уређаји), као што су компјутерски контролисани соларни системи који прикупљају топлотну енергију Сунца и претварају је у електричну енергију која се потом акумулира (складишти) и по потреби дистрибуира другим корисницима. Исто то важи и за компјутерске програме који прикупљају (генеришу) релевантне податке о лицима и догађајима преко Интернета и друштвених мрежа (што већ делом спада у домен права интелектуалне својине и неких других грана права).

2.3.1.2. Правни елемент

Да би чинилац човековог окружења био ствар у стварноправном смислу, потребно је и да друштвена заједница, односно држава као њен репрезент, допушта да буде *присвојен*,⁵⁴ да буде у својини, или шире, имовини неког лица, а то значи, ван имовине других и ван режима који важи за добра која могу користити сва друга лица (*гобра у ојцијој ујојпреби*) нпр. тргови у насељима, обале река и сл. . Као што је у Гајевим институцијама речено: “[...] ствари су или у нашој имовини или ван наше имовине.” (*Res in nostro patrimonio vel extra nostrum patrimonium*).⁵⁵ Ма колико банално звучало, наведено разликовање је од суштинског значаја и данас, јер расположиви ресурси нису довољни за задовољење потреба свих људи.

Ствар о стварноправном смислу је сваки чинилац човековог окружења који је у нечијој имовини, независно од тога да ли га може присвојити неко друго лице, односно, да ли је право својине које постоји на њему преносиво

⁵⁴ У појединим правним системима је изричито одређено да је *моућносћ присвајања* предуслов за то да ствар буде објект стварног права. “Све ствари које јесу или могу бити објект присвајања сматрају се покретном или непокретном имовином”. Члан 333. Грађанског законика Шпаније. Вид.: *Spanish Civil Code, Colección Traducciones del derecho español*, Ministerio de Justicia, 2012, 67.

⁵⁵ Вид. Гај, *Институције*, превео Обрад Станојевић, Нолит, Београд 1982, 91.

правним пословима међу живима (*inter vivos*), као што је уговор о купопродаји, или нпр. тестаментом, правним послом за случај смрти (*mortis causa*). Наиме, у неким правним системима постоје ствари које су изузете из правног промета (*res extra commercium*) и подведене под посебан правни режим. Такав је случај са породичним *фидеикомисом* (*fideicommissum*), који омогућује да оне трајно остану у имовини садашњих и будућих чланова једне породице (*res in patrimonio*). У овом контексту треба нагласити да ће се сматрати да је чинилац човековог окружења ствар у стварноправном смислу и ако тренутно није објект права својине и неких других стварних права, али да то по важећем праву може да буде, односно, да постоји могућност присвајања. То важи за тзв. *ничује ствари* (*res nullius*), нпр. за ранац остављен крај пута, чије се својине власник одрекао. Тај предмет може узети било које лице и постати њен власник путем *окупације* (*occupatio*).

Кристијан фон Бар сматра да се све ствари у грађанскоправном смислу могу поделити на реалне (*realen Sachen*) и нормативне (*normative Sachen*).⁵⁶ У другу групу спадају чиниоци човековог окружења који својство ствари у стварноправном смислу стичу на основу правне норме, односно скупа правних норми. Пример за то представља земљишна парцела. По његовом мишљењу, као што Планета Земља није објект стварног права, тако ни део њене површине то не може бити, ако није омеђен, издвојен, одређен⁵⁷ [односно индивидуализован по правилима грађанског права].⁵⁸ У том смислу, земљишна парцела (*Grundstücke, Parzelle*) је нормативна ствар са физичким супстратом (*normative Sachen mit einem physischen Substrat*).⁵⁹

Моје мишљење је да ни један чинилац човековог окружења не може бити ствар у стварноправном смислу без правног елемента, а то значи, без правног правила (норме) којом се одобрава његово присвајање. Разликују се само услови под којима је то могуће.

2.4. Појмовно одређење

У најширем стварноправном смислу, ствар је сваки чинилац човековог окружења који физички и правно може бити предмет присвајања.

Изложени појам је довољно апстрактан и довољно широк да се под њега могу подвести елементи који се на садашњем нивоу развоја науке и тех-

⁵⁶ Christian von Bar, *Gemeineuropäischen Sachenrechts*, Band I: *Grundlagen, Gegenstände sachenrechtlichen Rechtsschutzes, Arten und Erscheinungsformen subjektiver Sachenrechte*, С.Н. Beck, München 2015, 170-178. (даље у фуснотама – С. von Bar (2015b) Исто и у: С. von Bar (2015a), 848.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ Опширније о индивидуализацији ствари и њеном значају у стварном, облигационом и другим гранама приватног права: Д. Николић (2022), 87. и др.

⁵⁹ С. von Bar (2015b), 156.

нологије сматрају чиниоцима свега постојећег, али и неки нови, до којих ће еволуција научне мисли тек довести.

Реч је о општем појму. Све што је опште подразумева постојање нечег посебног, односно неку врсту одступања.⁶⁰

3. ЕВОЛУЦИЈА ПРАВНЕ МИСЛИ И ПРАВНЕ РЕГУЛАТИВЕ О СТВАРИМА У ПРИВАТНОМ ПРАВУ

Временом се испоставило да не може сваки материјални чинилац човековог окружења бити ствар у стварноправном смислу, као и то да је неодрживо свођење ствари искључиво на материју. У већини правних система су решења, под пресијом времена и промена у друштву, наложена кроз: 1. успостављање посебних правних режима за поједине видове материје и, 2. кроз проширивање општег појма ствари на друге, нематеријалне чиниоце окружења (или гледано из другог угла: кроз њихово подвођење под општи појам, односно, општи режим који важи за материју).

3.1. Успостављање посебних режима за поједине видове материје

Еклатантан пример за увођење посебног правног режима за материју можемо наћи у правилима о деловима људског тела као стварима у приватном праву, која постоје у већини савремених правних система.

Човек није ствар. Међутим, одвојени делови тела (органи, ткива и ћелије) живог или умрлог људског бића могу под посебним условима утврђеним законом бити објект права својине, а у одређеним случајевима и ствар у правном промету.

Према важећем праву Републике Србије, делови људског тела могу бити одвојени и постати објект грађанских субјективних права и обавеза: 1. ради лечења других лица; 2. као трајни доказни материјал добијен путем обдукције и, 3. ради извођења практичне наставе на факултетима здравствене струке.

Законом о здравственој заштити је прописано да се делови људског тела у сврху лечења могу узимати и пресађивати: 1. само ако је то медицински оправдано; 2. ако је трансплантација најповољнији начин лечења и, 3. ако су испуњени сви законом утврђени услови.⁶¹ Наведена општа правила су допуњена и прецизирана одредбама *Закона о пресађивању људских органа*⁶²

⁶⁰ О томе: Душан Николић, Слобода Мидоровић, 2021.

⁶¹ В.: члан 209 *Закона о здравственој заштити* (*Службени гласник РС*, 25/2019)

⁶² *Службени гласник РС*, 57/2018 и 111/2021 – одлука УС

и Закона о људским ћелијама и ткивима⁶³ које су специјалног карактера (*lex specialis*). Са становишта приватног права важно је опредељење законодавца да пресађивање мора да буде добровољно и да не сме да служи за стицање добити. То значи да правни послови којима се уступају делови тела морају бити добротине.

Закон садржи посебне одредбе о одвајању делова тела живог човека и делова тела умрлог лица (леш) у сврху лечења.

Законом о здравственој заштити је прописано да доктор медицине који врши обдукцију може, у складу са правилима струке, задржати органе, делове органа и друге узорке билошког порекла, ако је то потребно ради утврђивања узрока смрти умрлог лица или је од посебног значаја за заштиту здравља грађана, као и ради извођења практичне наставе из анатомије, у складу са Законом.

Факултети здравствене струке могу задржати, односно преузети тело или делове тела идентификованог умрлог лица (органе и ткива) ради извођења практичне наставе: 1. ако је оно изричито и у писаном облику завештало своје тело у сврху извођења практичне наставе; 2. ако се ради о лицу које у време смрти није имало породицу, а није се за живота изричито и у писаном облику томе противило; 3. уз сагласност породице, ако се умрли за живота није изричито и у писаном облику томе противио.⁶⁴ Прописано је да институција има обавезу да након практичне наставе о свом трошку сахрани умрлог. То значи да тело умрлог лица не постаје у целини објект стварног права (права својине), већ само неки његови делови (органи, ткиво, ћелије, скелет – тзв. *остеолошки комплети*).⁶⁵

3.2. Проширивање општег појма ствари на нематеријалне чиниоце човековог окружења

Као што је већ речено, у протеклих неколико деценија дошло је до промена у начину размишљања утолико што су и неки нематеријални чиниоци човековог окружења на теоријском плану подведени под општи појам ствари који је установљен за материју, а на практичном плану (у законодавству, судској пракси и сл.), тако што су подведени под општи правни режим који важи за материјалне чиниоце човековог окружења. То се превасходно односи на енергију. Касније је на исти или сличан начин поступљено и са информацијом. Доктор правних наука и дипломирани биолог Херберт Цеих (*Her-*

⁶³ *Службени гласник РС*, 57/2018 и 111/2021 – одлука УС

⁶⁴ В.: члан 210, став 1 *Закона о здравственој заштити*

⁶⁵ Текст о деловима људског тела као стварима у стварноправном смислу је преузет из: Душан Николић, (2020), 244.

bert Zech), који предаје *Life Science Law*⁶⁶ и *Intellectual Property Law* на Универзитету у Базелу, посматрајући ту проблематику интердисциплинарно и са позиција научног енциклопедизма, сматра да “[...] информација као објект имовинског права није ограничена само на интелектуалну својину, већ се јавља и као аспект опипљиве имовине”⁶⁷ те да “[...] „стварна права на телесним стварима [*corporel things*] дају ексклузивитет над информацијама које су садржане у њима.”⁶⁸ [...] „структурна информација [*structural information*] је идентична са физичким објектом...”⁶⁹ Такво схватање природе информације и њено довођење у везу са стварним правом потврђује исправност става да је традиционални појам ствари одавно превазиђен и да га треба заменити новим, апстрактнијим и уједно обухватнијим, попут оног који је формулисан у претходном одељку овога рада. Једино тако је могуће на адекватан начин одговорити на нове друштвене и правне изазове.

3.3. Нови правни изазови

У савременом свету се све више шири круг питања која треба да буду обухваћена приватним, а у том контексту и стварним правом и то како на теоријском, тако и на регулативном, практичном плану. Осим оних која се односе на приватноправну природу и узајамно прожимање материје, енергије и информације, као три есенцијална чиниоца Универзума, отворена су и многа друга, на које савремено право нема адекватне одговоре или их чак не увиђа, односно не препознаје као постојећи или потенцијални проблем. Ту спада комплексна проблематика у вези са *физичком информацијом* и *информационим кодом мајџерије* попут оног садржаног у ДНК, на коју се надовезују питања из домена *биомедицинској инжењеринга*, а пре свега она која се тичу својине на деловима тела створеним из матичних ћелија,⁷⁰ питања у вези са *бионформатичком сенком живе мајџерије (digital shadow)*⁷¹

⁶⁶ Нова интегративна грана која тематски и интердисциплинарно повезује право са медицином, фармакологијом, пољопривредом и другим научним областима које се баве живим организмима.

⁶⁷ Herbert Zech, *Information as Property*, *Journal of Intellectual Property, Information Technology and Electronic Commerce Law* – JIPITEC 6/2015, 192.

⁶⁸ Herbert Zech, 196.

⁶⁹ *Ibidem*. Кристијан фон Бар, пак, сматра да у приватном праву информације могу бити само предмет облигационих односа и да не могу бити штићене по правилима стварног права, односно да се не може признати стварно право на информацију, јер она за то није подобна у имовинском смислу. Вид. С. von Bar (2015b), 199.

⁷⁰ Опширније у: Гордана Вуњак Новаковић, *Ка регенеративној медицини будућности* / Gordana Vunjak Novaković, *Towards Regenerative Medicine of the Future*, едисија ДНС (приредили: Душан Николић и Синиша Марков), Универзитет у Новом Саду, Нови Сад, 2018. и у тамо наведеној литератури.

⁷¹ У области бионформатичког инжењеринга (енгл. *bionformational engineering*) фундаменталне и апликативне научне дисциплине нове генерације су толико узапредовале да

и њеним репродуковањем, и у том контексту са тзв. *бионформатичком имовином* (*bionformational property*), која једним делом спада у доктринарни и регулативни домен стварног права, а другим делом у област права интелектуалне својине. Посебну пажњу изискује оно што је у непосредној вези за *четвртој индустријском револуцијом*, а пре свега *интернет ствари* (*Internet of things – IoT*),⁷² који суштински доводи у питање традиционални појам ствари у приватном праву, класично учење о збиру ствари и сл. Под утицајем техничког и технолошког напретка померају се или чак бришу границе између субјектата и објектата права. Пре неколико деценија је у неким другим, ванправним научним областима и у футуристичким визијама света које су се граничиле са научном фантастиком, на посредан начин отворено питање правног субјективитета ствари. Данас је то реалност. Неке ствари (схваћене на савремени начин, као синтеза материје, енергије и информације) имају или поступно добијају неку врсту правног субјективитета. Ту спадају *хуманоидни роботи*⁷³ различити облици *вештачке интелигенције*, па и само чо-

се помоћу дигитално подржаних биосензора може рационализовати (утврдити) карактер укуса и мириса вина и омогућити његово репродуковање. Водећи светски биотехнолози у тој области сматрају да ће дигитална сенка врхунског вина (*digital shadow of superior wine*) постати једнако вредна, можда чак и вреднија, од стварне бербе, јер ће омогућити да винар може да настави да одржава врхунски квалитет производње путем биоинжењеринга. По њиховом мишљењу сенка (дигитални код) је *биоинформатичка имовина* пронстекла из винаревог рада. У правној науци та тематика још није детаљније разматрана. О томе: Thomas A. Dixon, Thomas C. Williams, Isak S. Pretorius, “Bioinformational trends in grape and wine biotechnology,” *Trends in Biotechnology*, 1/2022, 130; Душан Николић, 2022, 85. и др.

⁷² Реч је о системски повезаним уређајима, снабдевеним сензорима и софтверима, који омогућују прикупљање, размену, обраду и дистрибуцију релевантних података путем Интернета или других телекомуникационих мрежа, и њихово синхронизовано деловање у различитим областима. Интернет ствари се интеракцијски и интегрално развија у физичком (материјалном) и виртуелном (нематеријалном) свету (*things in physical and virtual world*). Очигледно је да се у тој области ствар више не посматра на традиционалан начин и да се не поима само као материјални део природе. Са њом се у науци све чешће повезују, па чак и поистовећују и друга два чиниоца Универзума: енергија и информација. Савремени свет због тога постаје још комплексанији са становишта индивидуализације и идентификације. Да би био утврђен идентитет ствари, често је потребно утврдити идентитет (аутентичност) и истинитост информације о њој, а некад и идентитет извора из ког информација потиче. Једноставније речено, потребна је информација о самој ствари и информација о тој информацији.

О појединим аспектима индивидуализације и идентификације вид. Moustafa Mamdouh et. al, Authentication and Identity Management of IoT Devices: Achievements, Challenges, and Future Directions, *Computers & Security*, Vol. 111, Dec. 2021.

Доступно на: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0167404821003151#!>

⁷³ Саудијска Арабија је 2017. године доделила држављанство и уједно признала правно субјективитет хуманоидном роботу Софији (*Sophia*), који је годину дана раније направила компанија *Hanson Robotics* у Хонг Конгу. Европски парламент је затражио да се ургентно донесу одговарајући прописи, који би између осталог, садржали и правну дефиницију паметних аутономних робота (*smart autonomous robots*). Вид. *Digital Immortality and Artificial Intelligence, University of Worcester*, Academic Blog,

веково окружење у најширем смислу.⁷⁴ Посебну област са којом треба довести у везу савремени појам ствари, представљају *виртуелна стварност* (*Cyber Space*)⁷⁵ и њени (нематеријални, дигитални) чиниоци, као што су аватари (*Avatar*),⁷⁶ дигитална мода (*Digital fashion*), дигитална бесмртност (*Digital immortality*)⁷⁷ и др.

Листа нових правних изазова се убрзано шири, уз истовремено све веће заостајање права.

4. ЗАКЉУЧАК

У свету који се убрзано мења, неминовне су и промене у области права, како на теоријској равни, тако и у домену правне регулативе. То се, пре свега, односи на базичне доктринарне појмове и законске дефиниције, који представљају основу за градњу и развој правних института. У том контексту посебно место заузима *ствар*, као полазишна категорија стварног права које регулише односе у вези са присвајањем добара. У већини правних система, али и у правној доктрини, није сасвим јасно шта све и под којим условима може бити присвојено. То је, са једне стране, последица заостајања правне регулативе за променама у друштву, а са друге, заостајање правне науке за другим научним областима и технолошким развојем. Ствар се са правног становишта у супстанцијалном смислу и даље, у духу ставова изграђених у XIX веку, своди на материју, мада је доказано да је она много више од тога. Са становишта фундаменталних наука и савремених интегративних

<https://www.worcester.ac.uk/about/news/academic-blog/Digital-immortality-and-Artificial-Intelligence.aspx>

⁷⁴ Вид. Душан Николић, Увод у право животне средине, у: *Основе права животне средине* (ур. Душан Николић), Правни факултет у Новом Саду – Центар за издавачку делатност, Нови Сад, 2009, 47. и др; Раденка Цветић, “Заштита животне средине – померање тежишта ка заштитном објекту”, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 4/2013, 117 и др.

⁷⁵ Та материја је предмет посебне гране, тзв. *Права виртуелне стварности*, односно *Права кибернетског простора* (*Cyber Space Law*), која је на теоријском плану уобличена средином друге деценије XXI века. У прапочецима тога сам учествовао пишући магистарски рад *Правно нормирање кибернетских функција и имовинској правна природа информације*, који је одбрањен на Правном факултету Универзитета у Новом Саду 1990. године, из ког је касније проистекла монографија *Право информација – ка новој грани права*, Народна техника Војводине, Нови Сад, 1990. То искуство ми је такође отворило другачије погледе на ствар у приватноправном смислу.

⁷⁶ Виртуелна симулација људског бића у виртуелном простору.

⁷⁷ Омогућавање хипотетичке, виртуелне комуникације са умрлом особом помоћу специфичне “ствари” коју чине *холограмско шело* умрлог и *комјутерска меморија* у коју се уносе подаци о догађајима повезаним са њом, њене мисли и сл. а које вештачка интелигенција обрађује у процесу комуникације.

научних дисциплина нове генерације, све у човековом окружењу је сачињено од материје, енергије и информација. До извесних промена у поимању ствари је дошло под притиском времена и практичних потреба. Уместо да иду у сусрет променама, правна регулатива и правна наука са закашњењем и интервентно реагују на оно што је већ дуже време део стварности. Јаз између нормативног и стварног је ублажен тиме што су под традиционалним општом појмом ствари (заснован на тези да је ствар искључиво материја) подведена и друга два чиниоца Универзума (енергија и информација). Парадоксално је да је то учињено у домену кривичног права или под његовим утицајем. Међутим, та промена није довољна. Потребно је направити још један искорак ка ономе што је нова реалност у XXI веку и прихватити чињеницу да енергију и (физичку, структурну) информацију не треба подводити под општи појам, јер оне већ јесу део ствари, оне су унутар ње (као њени чиниоци). *Summa summarum*, уместо тога, треба изградити апстрактнији и уједно обухватнији појам, попут оног који је изложен на претходним страницама.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

- Bram Akkermans, *Sustainable Property Law: Reckoning, Resilience and Reform*, Eleven International Publishing, 2022.
- Bram Akkermans, „The Role of the (D)CFR in the Making of European Property Law“, Maastricht European Law Institute, *Working Paper* N° 2011/29.
- Christian von Bar, „Grundfragen europäischen Sachenrechtsverständnisses“, *Juristen Zeitung* 18/2015 (C. von Bar (2015a)).
- Christian von Bar, *Gemeineuropäischen Sachenrechts*, Band I: *Grundlagen, Gegenstände sachenrechtlichen Rechtsschutzes, Arten und Erscheinungsformen subjektiver Sachenrechte*, C.H. Beck, München 2015 (C. von Bar (2015b)).
- Раденка Цветић, „Заштита животне средине – померање тежишта ка заштитном објекту“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Сагу*, 4/2013.
- Mathieu Devinat, „Les définitions dans les codes civils“, *Les Cahiers de droit* 1-2/2005.
- Marguerite Deslauries, *Aristotle on Definition*, Leiden – Boston, 2007.
- Thomas A. Dixon, Thomas C. Williams, Isak S. Pretorius, Bioinformational trends in grape and wine biotechnology, *Trends in Biotechnology*, 1/2022.
- Sjef van Erp, „European Property Law as a New Private Law?“, *Property Jotwell* 16.12.2016.
- Bénédicte Fauvarque-Cosson, „Rekodifikacija građanskog prava u Evropi i reforma francuskog ugovornog prava“, *European Lawyer Journal / Evropski pravnik* 2/2015.
- Cairns Huntington, „A Note on Legal Definitions“, *Columbia Law Review* 7/1936.
- Гај, *Институције*, превео Обрад Станојевић, Нолит, Београд 1982.
- Ediho Lokanga, „A Special Relationship between Matter, Energy, Information and Consciousness“, *International Journal of Recent Advances in Physics* 1-3/2020.

- Moustafa Mamdouh et. al, "Authentication and Identity Management of IoT Devices: Achievements, Challenges, and Future Directions," *Computers & Security*, Vol. 111, Dec. 2021. Доступно на: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0167404821003151#!>
- Лазар Марковић, *Грађанско право, Прва књига: Општи део и стварно право*, друго издање, Народна самоуправа А.Д, Београд, 1927
- Ugo Mattei, *Basic Principles of Property Law: A Comparative Legal and Economic Introduction*, Greenwood Press, Westport 2000.
- Dirk K. F. Meijer, „The Universe as a Cyclic Organized Information System: John Wheeler’s World Revisited“, *Neuroquantology* 1/2015.
- Dušan Nikolić „Towards a System of European Private law: Transformation of Legal Science and Legal Policy“, у: *Europäisches und internationales Privatrecht – Festschrift für Christian von Bar zum 70. Geburtstag* (Eds. Helmut Grothe, Peter Mankowski, Frederick Rieländer), С.Н. Beck, München 2022.
- Душан Николић, „Правни аспекти обележавања и декларисања вина – Општи приступ“, у: *Хармонизација и унификација српској и мађарској праву са правом Европске уније*, (ур. Бранислав Ристивојевић), Правни факултет у Новом Саду, Центар за издавачку делатност, Нови Сад 2022.
- Душан Николић, Слобода Мидоровић, „Развој посебних својинскоправних режима за поједине врсте добара“, *Зборник радова ПФНС* 1/2021.
- Dušan Nikolić, „O dislociranim institutima u građanskom pravu Republike Srbije“, у: *Odabrane teme obligacionog prava*, (ed. Marija Karanikić Mirić i Marko Đurđević), Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, Beograd 2020.
- Душан Николић, *Увод у сисџем грађанској права*, XVI измењено и допуњено издање, Правни факултет у Новом Саду – Центар за издавачку делатност, Нови Сад 2020.
- Dušan Nikolić, „O širini teme doktorske disertacije iz pravnih nauka“, у: *Liber amicorum: Vladimir Vodinelić* (ed. Miloš Živković), Pravni fakultet u Beogradu, Beograd 2019.
- Dušan Nikolić, „Podela nauka i njihova međusobna uslovljenost“, у: *Nauka: stanje, strategija, perspektive*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd 2016.
- Dušan Nikolić, „Independence and social influence of a meritorious legal elite in Serbia“, у књизи: *Fair reflection of society in judicial systems. A comparative study*, (ed. Sophie Turenne), Edition: Ius Comparatum – Global Studies in Comparative Law, Springer, Berlin – Heidelberg 2015.
- Душан Николић, „Апсолутност својине у француском праву“, *Зборник радова Правној факултету у Новом Саду* 4/2014.
- Dušan Nikolić, „Precedent u praksi Suda pravde Evropske unije“, у: *Harmonizacija srpskog i mađarskog prava sa pravom Evropske unije*, Pravni fakultet u Novom Sadu, Novi Sad 2013.
- Душан Николић, „Ка новој великој синтези знања“, у: *Трајање – Првих 50 година Универзитета у Новом Саду*, Универзитет у Новом Саду, Нови Сад 2010.
- Dušan Ž. Nikolić, *Грађанскоправна санкција – geneza, evolucija i savremeni pojam*, Pravni fakultet u Novom Sadu – Centar za izdavačku delatnost, Novi Sad 1995.
- Душан Николић, *Право информација – ка новој грани права*, Народна техника Војводине, Нови Сад, 1990

- Душан Николић, *Правно нормирање кибернетских функција и имовинској правна природа информације*, магистарски рад, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, 1990.
- Основе права живојне средине* (ур. Душан Николић), Правни факултет у Новом Саду – Центар за издавачку делатност, Нови Сад, 2009.
- Roger Penrose, *The Road to Reality – A Complete Guide to Laws of the Universe*, Jonathan Cape Publ., London, 2004.
- Quentin Prim, *La gestion des biens d'autrui*, Thèse présentée pour obtenir le grade de Docteur de l'Université de Bordeaux École doctorale de droit spécialité droit privé et sciences criminelles., Soutenue publiquement le 05 novembre 2021.
- Eveline Ramaekers, „What is Property Law“, *Oxford Journal of Legal Studies* 3/2017.
- Зоран Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, XII издање, Службени гласник РС, Београд 2022.
- Stuart A. Umpleby, „Physical relationships among matter, energy and information“, *Systems Research and Behavioral Science* 3/2007.
- Vladimir V. Vodinelić, *Грађанско право – Uvodne teme*, Nomos, Beograd, 1991.
- Гордана Вуњак Новаковић, *Ка регенеративној медицини будућности* / Gordana Vunjak Novaković, *Towards Regenerative Medicine of the Future*, едисија ДНС (приредили: Душан Николић и Синиша Марков), Универзитет у Новом Саду, Нови Сад, 2018.
- Herbert Zech, Information as Property, *Journal of Intellectual Property, Information Technology and Electronic Commerce Law* – ЈИПТЕС 6/2015.
- Кривични законик (Службени гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 I 35/2019).
- Cour d'appel de Rouen, arrêt du 31 octobre 2001.
- Cour de cassation – Assemblée plénière, Arrêt n° 516 du 7 mai 2004.
- Spanish Civil Code*, Colección Traducciones del derecho español, Ministerio de Justicia, 2012.

Dušan Ž. Nikolić
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
d.nikolic@pf.uns.ac.rs
ORCID ID: 0000-0003-1850-9684

Rethinking a Notion of Thing in Private Law⁷⁸

Abstract: *In a rapidly changing World, changes in the field of law are inevitable, both at the theoretical level and in the domain of legal regulation. This, first of all, refers to basic doctrinal notions and legal definitions, which represent the basis for the construction and development of legal institutes. In this context, a special place is occupied by the thing, as a starting category of property law that regulates relations related to the appropriation. In many legal systems, but also in legal doctrine, it is not entirely clear what and under what conditions can be appropriated. This is, on the one hand, a consequence of legal regulation lagging behind changes in society, and on the other, legal science lagging behind other scientific fields and technological development.*

Serbian civil law is specific in this regard. In legal theory, which has been developing since the beginning of the 20th century under the strong influence of German doctrine and the German Civil Code of 1896, the prevailing view is that things are only matter (a material part of the environment). There is no general conceptual definition in the current laws. That gap can be filled by applying the old rules from the Serbian Civil Code of 1844, which contains a definition that, due to its breadth, is much more suitable for the era in which we live, than the one that the doctrine took over from German law. According to the SCC, “the name of a thing is understood in the legal sense of everything that is not a human being, or is not a person, and serves the needs of a human being.” Such determination is closer to the position of fundamental sciences and modern integrative scientific disciplines of the new generation, according to which everything in the human environment is consists of matter, energy and information.

Certain changes in the understanding of things occurred under the pressure of time and practical needs. Instead of meeting the changes, legal regulation and legal science react belatedly and intervene to what has been a part of reality for a long time. The gap between the normative and the real is alleviated by the fact that the other two elements of the Universe (energy and information) are also included under the traditional general notion of things (based on the thesis that

⁷⁸ This paper is devoted to my distinguished colleague and friend Christian von Bar (Prof. Dr. Dr. h.c. mult. Christian von Bar), on the occasion of his 70th birthday.

thing is exclusively matter). Paradoxically, in many countries this was done in the domain of criminal law or under its influence.

However, even that change is not enough. It is necessary to make another step towards what is the new reality in the 21st century and accept the fact that energy and (physical, structural) information should not be subsumed under a general term, because they are already part of the thing, they are inside it (as its constituents). Instead, a more abstract and at the same time comprehensive concept should be built.

Summa summarum, in the spirit of modern science and in the broadest property law sense, a thing is every component of an environment that can be physically and legally subject to appropriation. Such a notion is sufficiently abstract and broad enough that it can encompass elements that at the current level of development of science and technology are considered to be constituent of everything existing, as well as some new ones, to which the evolution of scientific thought will lead.

It can also represent a framework for finding answers to some new legal challenges. For instance, for complex problems related to physical information and the information code of matter such as DNA, which is followed by questions from the domain of biomedical engineering, issues related to the digital shadow of living matter and its reproduction, and in that context, with the so-called bio-informational property.

Special attention is required for what is directly related to the fourth industrial revolution, above all the Internet of Things (IoT).

Under the influence of technical and technological progress, the boundaries between subjects and objects of law are shifting or even being erased. Some things (understood in a modern way, as a synthesis of matter, energy and information) have or gradually acquire some kind of legal subjectivity. These include humanoid robots, various forms of artificial intelligence, etc.

Virtual reality (Cyber space) and its (intangible, digital) entities, such as avatars, digital fashion, digital immortality, etc., represent a special area with which the modern concept of things should be connected.

The paper also discusses some important issues related to notions and definitions, with the reasons for their rethinking and methodological approaches to that issue, among which the new scientific encyclopedism and interdisciplinarity are particularly significant.

Keywords: *Private Law, thing, notion, definition, matter, energy, information, virtual reality.*

Датум пријема рада: 24.10.2022.

Датум достављања коначне верзије рада: 22.11.2022.

Датум прихватања рада: 13.12.2022.